

28. Солодуб П. Революція й народній учитель // Радянська освіта. – 1925. – №1.
29. Шумський О. На третьому фронті (До учительського з'їзду) // Радянська освіта. – 1925. – №1.

M. M. Kuzmenko

THE WEST UKRAINIAN INTELLIGENCY IN CULTURAL – EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF THE SOVIET STATE (1920-1930S)

Problems observed in the article are connected with the activity of the western Ukrainian intelligency in the establishments of culture, scientific institutes and higher education institutions of the Soviet Ukraine in 1920-30 s. The destiny of many teachers, scientists from Galychyna, Bukovyna and Volyn' are shown based on the big actual material.

В.М. Яковишин

**ОЛЕКСАНДР КИСІЛЬ – ПЕРШИЙ ІСТОРИК
УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ**

Процеси демократизації, піднесення національної свідомості зумовлюють зростання інтересу широких мас до української історії. Особливу увагу привертають постаті, які в переломні моменти завдяки своїй громадянській позиції і таланту справляли визначальний вплив на тодішні події, пізнавали насолоду успіху і відчуття гіркої поразки.

До таких постатей, безперечно, належить і Олександр Григорович Кисіль (справжнє прізвище Кисельов) – видатний український театрознавець і педагог. Для багатьох наших сучасників це ім'я мало говорить, бо про нього раніше можна було прочитати хіба що в енциклопедіях, де називалось лише кілька моментів: народився, вчився, щось опублікував. У той же час О.Г.Кисіль був першим істориком українського театру, талановитим театральним критиком. Правда, до нього вже були спроби відокремити театр від літератури, але всі вони, як правило, робилися особами, для яких зацікавлення театром мало другорядне значення. Сюди можна віднести, зокрема, Івана Франка (“Русько-Український театр”, 1894), Людмилу Старицьку-Черняхівську (“Двадцять п'ять років українського театру”. 1907), Миколу Вороного (“Театр і драма”, 1913), та інших. Крім цього в Києві в 1901р. була видана російською мовою збірка “Корифеї українського театру”, в якій була дана характеристика багатьох українських театральних діячів. А ще раніше, в 1887р., була опублікована невеличка брошура С.Репновського “Театр руський в Галичині” польською мовою.

Олександр Григорович Кисіль народився 27 березня 1889р. в с.Красилівці на Чернігівщині (батько служив у маєтку барона Штігліца)

В.М.Яковичин. Олександр Кисіль – перший історик українського театру

[6, с.379]. Є відомості, що, навчаючись в Чернігівській гімназії, Олександр Кисіль був частим гостем у будинку відомого українського письменника Михайла Коцюбинського. Згодом О.Кисіль назвав його “хрещеним батьком” за те, що він пробудив у ньому зацікавлення до української культури [4, с.69].

Після закінчення гімназії Олександр Кисіль вступив до Петербурзького університету на літературний відділ історико-філологічного факультету, який закінчив у 1912 р. Згодом вчителював в петербурзьких гімназіях і водночас цікавився джерелами українського сценічного мистецтва. Результатом цієї діяльності була поява 1915 р. в Чернігові його першої книжки “Український вертеп” російською мовою.

Однак пізніше обставини склалися так, що О.Кисіль на початку 1917 р. переїхав до Києва і згодом став читати курс історії українського театру в новоствореному Музично-драматичному інституті імені М.В.Лисенка. Крім цього, він брав участь в роботі комісії усправах видання памяток нової української літератури, зокрема творів Івана Котляревського.

У 1918 р. О.Кисіль перевидає українською мовою свою першу працю “Український вертеп”, доповнивши її новими матеріалами.

Відчуваючи певні матеріальні труднощі, О.Кисіль у 1920 р. переїздить до села Кривого на Житомирщині. Тут він організовує з учителів та сільської молоді театральний колектив, в якому виступив як режисер і актор. Восени 1922 р. О.Кисіль знову повернувся до Києва, де продовжив викладати курс історії українського театру в Музично-драматичному інституті М.В.Лисенка, а також читати курс української літератури на робітничому факультеті Київського політехнічного інституту. В інституті української мови Академії наук України він очолив театральну секцію[4, с.70].

У цей період Олександр Кисіль розгорнув доволі активну науково-дослідну та видавничу діяльність. Зокрема, в 1925 р. у видавництві “Книгоспілка” виходить його головна робота “Український театр”, а згодом у 1928 р. у видавництві “Рух” наступне дослідження – “Український актор Карпо Соленик”. Ці дві названі наукові праці, а також раніше видані “Український вертеп” увійшли до золотого фонду українського театрознавства.

Матеріалом для написання “Українського вертепу” послужила одноіменна публікація Григорія Галагана в журналі “Киевская старина” (1882, кн. 10). О.Кисіль писав, що “за вертепом, як урочистою різдвяною розвагою лишається той особливий аромат, осячений традицією, якого ніщо не може від нього одібрати і який робить його мало не релігійним обрядом” [2, с.29]. Автор справедливо стверджував, що вертепне дійство можна легко використати для національного і культурного розвитку

українського народу. З цією метою він пропонував осучаснити його на ґрунті мистецьких вимог.

Щодо “Українського театру” О.Кисіля, то це був перший науково-популярний нарис історії вітчизняного театру. В передмові до праці дослідник зазначив: “Ця книжка має бути спробою, щоб дати загально-популярний огляд розвитку нашого театру і драми від початку аж до останніх днів. Характером своїм і планом вона є, власне, ґрунтовною переробкою колишньої моєї брошури “Шляхи розвитку українського театру” (“Театральний порадник”, вид. Дніпросоюзу, ч.4, К., 1920 р.) але ґрунтовною настільки, що довелося змінити її попередню назву.

Сподіваючися колись, якщо буде спромога, випустити докладніший курс історії українського театру, я нині обмежився стислими характеристиками певних моментів, осіб та творів, не претендуючи ні на їхню оригінальність, ні на повноту” [1, с.8].

У названій праці О.Кисіль поділив історію українського театру “на три головні періоди: старий, що охоплює XVII-XVIII ст.; середній – від кінця XVIII ст. до заборони українського театру 1876 року; і новий, що починається з моменту відновлення українських вистав 1881р. і характеризується з організаційного боку існуванням постійних українських труп, а з боку внутрішнього – своїм побутово-етнографічним характером” [1, с.8].

Як підкреслював автор, “художні досягнення театру й драми за кожної доби я намагався оцінювати в історичній перспективі, одзначаючи нові придбання їхні проти попередніх часів, але не прикладаючи до них по-зможі сучасних наших вимог. Громадське його значення розцінювалось залежно від його ролі в справі визволення з політичного й економічного рабства трудящих мас та розвитку української культури. По зможі я намагався висвітлити всі елементи театру: театральні форми, під ними розуміючи його різноманітні напрямки й техніку, діяльність та індивідуальні риси поодиноких акторів, репертуар і взагалі драматичну творчість наших письменників, нарешті громадське значення театру [1, с.9].

До речі, новий український театр відчував тоді гостру нестачу нових творів драматургії. В той період діяв театр Гната Михайличенка, а театр імені Івана Франка все ще зосереджував свій репертуар переважно на драмах Володимира Винниченка. Вистави ж театру “Березіль” Леся Курбаса згадані в книзі тільки частково. З цього приводу О.Кисіль писав: “Скільки можна судити з нечисленних ще постановок майстерень “Березоля” (“Газ” Г.Кайзера, Джіммі Гіггінс за романом Сінклера та інших), там принципи нового театру прикладаються до широких щодо задуму і змісту композицій. Загальна тенденція їх – зробити театр зняряддям ідейного виховання мас, надати йому роль керівника, агітатора і сатирика

революційного пролетаріату. Одночасно кожна постановка стає ніби художнім експериментом, спробою підшукати для нової ролі театру й найбільш відповідних мистецьких форм” [1, с.162]. Далі автор підкреслював: “Те, що “Березіль” об’єднав у собі найкращі молоді сили українського театру, дозволяє сподіватись, що він дійсно може зробитися поважною художньою лабораторією, де витвориться нове українське театральне мистецтво. Які ще будуть його форми й досягнення – покаже майбутнє [1, с.163].

Розкриваючи громадську роль українського театру в різні часи, автор підкреслював, що ця роль була не завжди однаковою, бо театр іноді бував “майже єдиною легальною, а через те й ширшою, формою виявлення культурно-національного життя українського народу. Разом з тим кращі діячі його своєю працею несли безпосереднє до народу здобутки української художньої думки, оскільки вона виявлялася в нашій драмі, й тим збуджували його духовні сили та поширювали його розумові обрії” [1, с.164].

На думку дослідника, “український театр національну та класову самосвідомість широких трудящих мас, ставав їм добрим провідником на шляху до визволення з пут рабства та темноти й наближував їх до кращого майбутнього” [1, с.164].

Особливо велике значення мала публікація О.Кисілем книги “Український актор Карпо Соленик”, якою привернув увагу дослідників до постаті цього видатного митця, “українця з походження й симпатії” [1, с.54]. Зокрема український театрознавець Микола Дніпровенко видав у 1950 р. книгу “Карпо Соленик”. Творчій діяльності цього відомого українського актора присвятив своє спеціальне дослідження А.Грін у книзі “Карпо Трохимович Соленик”, що вийшла з друку у 1963 р. [3, с.543]. До речі, Карпо Соленик був одним із основоположників українського реалістичного театру, його творча діяльність проходила в основному на Україні, Він був сучасником Тараса Шевченка, який оцінив його вище за свого приятеля Михайла Щепкіна, що покинув Україну в 1822р. і пішов служити Московському імператорському театрові, Карпо Соленик відмовився йти до імператорського театру і залишався в Україні. Як відомо, він виступав у ролях Макогоненка (“Наталка Полтавка”), Чупруна (“Москаль Чарівник”), Стецька (“Сватання на Гончарівці”) та інших, де він був, як згадували сучасники, “истинно неподражаемым, несравненным, незабываемым” [1, с.54].

Крім вище згаданих праць, Олександр Кисіль опублікував ряд інших цікавих розвідок з українського театрознавства, це в першу чергу такі, як: “Новий український театр” (1925 р.), “До історії першого театрального будинку в Києві” (1929 р.) та інші.

Аналізуючи життєвий та творчий шлях Олександра Григоровича Кисіля, необхідно зауважити, що його спіткала така ж трагічна доля, як і багатьох його сучасників. На початку 30-х років почалися гоніння на нього, пов'язані головним чином з його працею “Український театр. Талановитому дослідникові робили постійні закиди про нібито помилкове визначення “Назара Стодолі” Т.Шевченка як мелодрами та про спрощене пояснення розходжень між М.Кропивницьким і М.Старицьким. Робився також закид актору стосовно недостатнього поєднання творчості Лесі Українки з пролетарським рухом і революційною демократією, а також про незаслужену оцінку ним драм Володимира Винниченка. Але найбільше зауважень зробили досліднику за неправильне, на думку офіційної критик, політичне висвітлення театральних процесів у 1917-1920 роках. Зокрема, зверталась увага на недостатність наукових узагальнень діяльності українського театру в цей період.

Критика талановитого дослідника Олександра Кисіля тривала багато років і завершилася арештом у 1937 році, що остаточно відірвало його від праці над історією українського театру.

Точна дата смерті О.Кисіля не відома, бо, затвердженням його родини, він помер у в'язниці через кілька місяців після арешту, виснажений нелюдськими допитами. А в шостому томі Української Радянської Енциклопедії за 1961 р. дата смерті називається 28 листопада 1942р. [6, с.379].

У вступній статті до скороченого видання творів О.Кисіля, опублікованого в 1968 р., Максим Рильський справедливо назвав його “першою ластівкою” історії українського театру. За ним пішли вже інші дослідники. Серед них гідне місце зайняв український театрознавець і педагог Петро Рудін, який протягом 1925-1936 рр. Опублікував такі праці з історії українського театру, як “Студії з історії українського театру в 1917-1924 рр.”, “Шевченко і театр”, “Іван Котляревський і театр його часу”, “Марія Заньковецька”, “Життя і творчість М.Л.Кропивницького”, “Гоголь про театр” та інші [3, с.505]. Український театрознавець Яків Мамонтов також написав ряд праць з історії і теорії української драми і театру і полемічних статей про шляхи розвитку українського театру, які зібрані в книзі “Театральна публіцистика” (1967 р.) [3, с.385].

На жаль, більшість дослідників історії українського театру спіткала трагічна доля, як і самого Олександра Кисіля. Проте увесь жах тоталітарних часів не був спроможний стерти з лиця землі діяльність і творчу спадщину відомих українських діячів, у тому числі і видатного дослідника, першого історика українського театру Олександра Григоровича Кисіля.

Підсумовуючи сказане про Олександра Кисіля, необхідно зауважити, що настав час цілком і повністю видати всю його театральну спад-

щину, бо з неї було вилучено багато принципово важливих положень. Є потреба також видати всі театрознавчі праці вже згадуваних Петра Руліна і Якова Мамонтова, а також Йони Шевченка, Юрія Смолича, театральні публікації Миколи Хвильового, Майка Йогансена та багатьох інших.

На часі також перевидати “Хрестоматію світового театру”, упорядковану Л.Дмитровою, яка в свій час була конфіскована через посвяту Лесю Курбасу [5, с.21].

Нарешті, нам потрібне повне видання п’єс, передусім Миколи Куліша, а також випуск альманаху, подібного до “Современной драматургии”, що видається в Російській Федерації.

1. Кисіль О. Український театр. – К., 1925.
2. Кисіль О. Український театр. – К., 1968.
3. Митці України. Енциклопедичний довідник. – К., 1992.
4. Ревуцький В. Перший історик українського театру // Сучасність. – 1989. – №9.
5. Танюк Л. Драма української драми // Сучасність. – 1989. – №9.
6. Українська Радянська Енциклопедія. – К., 1961. – Т.6.

V.M. Yakovyshyn

OLEKSANDR KYSIL – FIRST HISTORIAN OF UKRAINIAN THEATRE

In the article a many-faceted activity of Oleksandr Kysil is analyzed on the basis of many archival materials. Particularly, the important role of such works as “Ukrainian Theatre”, “Ukrainian Vertep”, “Ukrainian Actor Carpo Solenyk” etc is pointed out. The attention is given to the necessary publishing of the whole theatrical heritage of the researcher.

О.М. Малярчук

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (1944-1964 рр.) В ІСТОРІОГРАФІЇ

Проблеми аграрних перетворень в західноукраїнському регіоні перших повоенних десятиріч неодноразово привертали увагу багатьох дослідників. На них зосереджували свою увагу як радянські, так і зарубіжні історики, політологи, економісти та суспільствознавці. Перш за все, слід зауважити, що науковці України мали значно ширший доступ до різних джерел, в першу чергу архівних. Однак вчені УРСР змушені були дотримуватися принципів партійності, класового підходу та інтернаціоналізму у висвітленні досліджуваних процесів. Дослідники діаспори, маючи мінімальні можливості працювати з архівними матеріалами, підходили з докорінно інших методологічних засад. У них домінуючими залишалися національні чинники та власні світоглядні позиції.